

terror által fenntartott rendszer lett, amelyben bármelyik elem gyengülése a rendszer összeomlását hozza magával.

Pipes a „Gulag-kérdésben” hátrározott álláspontot fogalmaz meg: „Különféle módokon próbálták igazolni ezeket a [kommunizmus idején okozott] veszteségeket, például azzal, hogy ahol fát vágnak, ott röpköd a forgács. Ha eltekintünk is attól a tényről, hogy az emberek nem forgácsok, a baj csak az, hogy hiába forgatták a fejszét, a fa nem dől ki.” Mindezek mellett külön fejezetet szentel a kommunizmus nyugati fogadtatásának. A nyugati „társutasok” szerepének áttekintése mellett bemutatja azt a „kétarcú” – és meglehetősen rövidlátó – politikát is, amellyel a nyugati üzletemberek fogadták a Szovjetunió megjelenését.

ÖTVÖS ISTVÁN

(Fordította Szabó László Zsolt,
Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004,
198 oldal, 2400 Ft)

Az okkult az orosz és a szovjet kultúrában

Valójában végtelenül keveset tudunk arról, hogy a *megvalósult* kommunizmust milyen szellemi gyökerek táplálták Oroszországban. A mar-

xizmust most egy pillanatra – legalább hipotetikusán – felejtjük el, hiszen arra már számtalan elemző rávilágított, hogy Marx gondolatainak nyomdokain haladva a proletár forradalomnak semmiképpen sem a legelmaradottabb „európai” országban kellett volna kitörnie...

Amíg a Szovjetunió – és a hivatalos kommunista ideológia – létezett, a „hivatásosok” kizárólag Marxra, Engelsre és Leninre hivatkoztak. A dogmatikus tudomány- és kultúrpolitika idején természetesen nem is tehettek mást. Az viszont vajmi kevéssé hihető, hogy a zömében írástudatlan orosz „proletárok” 1917 végétől hirtelen beemelték gondolkodásukba előbb a két német filosz, majd rögtön ezután Lenin „magvas” gondolatait. Szinte biztos, hogy még az értelmiség sem ismerte műveiket, mint ahogy a „létező szocializmus” idején sem forgatták túl gyakran ezeket a vaskos köteteket – inkább a pártiskolák sillabuszait böngészték a kényszer-hallgatók.

Felmerül emellett egy másik kérdés is, amit Nyikita Mihalkov főhősönmaga tett fel *Csalóka napfény* című filmjében: miért nem védték meg a régi Oroszországot? (Tényleg, miért nem védtük meg a régi polgári világot? Nemcsak mi, itt, ahol egyébként a szovjetekkel szemben esélyünk sem volt rá, hanem nyugaton sem védték meg a tradicionális polgári létformát. Mert aki a valódi polgári ethosz keresésére in-

dul, az – a sors furcsa fintora – előbb fogja megtalálni azt Moszkvában, egy-két régi értelmiségi családnál, mint a nyugati „kommersz” középosztálynál.)

Rosenthal könyve részben ezekre a kérdésekre keresi a választ, azzal együtt, hogy elsősorban mégsem erről szól. Az itt közreadott eszmétörténeti tanulmányok azt vizsgálják, hogy a kor Oroszországában az „elutasított tudásokat”, a kabbalisztikát, a sátánizmust, a spiritualizmust, a teozófiát és az antropológiát kik és hogyan közvetítették az „művelt” orosz elit felé, hogyan alakultak át és formálódtak az orosz hagyomány képére ezek a gondolati struktúrák és végül – ami a legfontosabb – hogyan integrálódtak az adott szellemi közegbe. Bármennyire furcsának tűnik is ez napjainkban, az ember mégiscsak szellemi létező, és ennek megfelelően nem materiális értelmet keres maga körül. (Azzal elég nehéz minden reggel felkelni, hogy a világ pusztaság esetlegesség, bár lehet, ebben is van ráció...) De megtudhatjuk azt is, miként építette fel eszmeiségét Eisenstein vagy az egyik legismertebb orosz okkultista, Nyikolaj Fjodorov. Mindemellett a tanulmányokban számos ismert orosz gondolkodó neve is feltűnik: Bergyajevé, Szolovjové, Brjusové vagy akár Bulgakové.

A tanulmányok között a mai orosz okkultizmussal foglalkozó szöveg, valamint a szerkesztő bevezető-

je és az általa jegyzett utolsó írás teljesen nyilvánvalóvá teszi a szerzők szándékát. Céljuk – szűkebben vett tárgyuk kifejtése mellett – egyrészt az, hogy politikai szempontból mérleget adjanak ezek az eszmék. Az teljesen nyilvánvaló, hogy a társadalmi bizonytalanságérzet növekedése, a káosz eluralkodása teremt lehetőséget az ilyen nem hivatalos eszmék elterjedéséhez. Ugyanakkor az is könnyen belátható – a szerzők ezzel is alaposan foglalkoznak –, hogy az ilyen típusú eszmerendszerek megjelenése nem csupán jelzi, hogy baj van, hanem előbb-utóbb lebontják, szétzilálják az államot egyben tartó ideológiát is. Mert egy országot nemcsak a gazdasági érdek és az állami elnyomó apparátus tart fenn, hanem a nemzet, valamint annak közös gondolkodása és céljai. Ha ezek megszűnnek, már szabad a préda, jöhetnek az ordas eszmék, vagy – ha nem jelenik meg megfelelő kohézióteremtő ideológia – elérkezik az állam fizikai megsemmisülésének ideje.

Másrészt a szerzők felrajzolják a szellemileg forrongó „alvilági” értelmiség „nómenklatura-térképét” is: megtudjuk, kik álltak kapcsolatban egymással, és hogyan vezették be társaikat a szerintük megváltó határsú „új gondolatba”.

ÖTVÖS ISTVÁN

(Szerkesztette Bernice Glatzer Rosenthal,
Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004,
466 oldal, 3600 Ft)